

Az erkölcsi cselekedet feltételei.¹

Minden *jó cselekedetet* a világ *erkölcsi cselekedetnek* mond, pedig nem minden jócselekedet erkölcsi cselekedet.

Szükség azért az erkölcsi cselekedet fogalmával tisztába lenni, különösen a keresztény embernek, kinek egész életmenetét az erkölcsi törvényeknek kell, hogy áthassák.

Az erkölcsi cselekedetnek legelső feltétele: *a szabadakarat*. Minden cselekedet, legyen az jó vagy rossz, szabadakarat nélkül *beszámítás* alá nem tartozik.

A *kényszercselekedet* kárhoztató ítélet alá jöhet ugyan, éppen a szabadakaratnál fogva, de *erkölcsi becsesél* soha sem birhat, még ha jó is.

Mondják némelyek, hogy szabadakarat nem is létezik s így az erkölcsi cselekedet fogalmát is összedöntik.

Az *akarat mindig szabad*, akár jó, akár rossz irányú, csak az akarat *cselekvésének* lehetnek néha legyőzhetetlen akadályai. Az akaratnyilvánulás akadályainak legyőzésében van *az erkölcsi erő*, sőt az erkölcsi cselekvés nagyságát éppen e küzdelem feletti diadal koronázza meg.

Az *akarat és ész* kapcsolatos; ezeknek *együttes tevékenysége* lehet csak az erkölcsi cselekedet második feltétele.

Az öntudatnélküli cselekvés becse, csak olyan, mint a kényszercselekvés. Mentől erősebb valakiben a józanész, *annál erőtlenebbek* lesznek az erkölcsi cselekvés akadályai.

Hogy mint a növény alakja, lombozatja, virága és gyümölcse *fejlődésére*, úgy az ember testi, lelki fejlődésére, szenvedélyeire, hajlamaira, karakterére nagy befolyással vannak talaj, légkör, társadalom és annak törvényei, az tagadhatatlan; de ezek együttvéve sem dönthetik meg az ész kifejlődhetését, s az ennek kapcsából származó szabadakaratbeli erkölcsi cselekvésnek nyilvánulásait.

¹ Rédiger Géza hátramaradt munkáiból.

Az öt világrész mindenikében, már az ókorban rendezett társadalmak, birodalmak hirdették az emberi ész minden éghajlat alatt való kifejlődhetését.

A társadalom és annak törvényei, hogy az emberi ész szabadakarátának erkölcsi cselekvéseiben legyőzhetetlen akadályt nem képeznek, mutatja viszont a Jézus élete, ki éppen a fennálló társadalomnak, melynek maga is köszönhette észbeli fejlődését, megdöntésével alkotta meg eszményi társadalmát, s bár ez a cselekvése társadalomfelforgató, romboló s így a társadalom törvényei szerint pártütés, lázongó büntény . . . de Isten örökigazságainak törvényei szerint, melyek az emberi előhaladás és fejlődés alapját képezik, a józanészből származó szabadakarátnak legfelségesebb erkölcsi cselekedete, melyet a biblia méltán nevez teremtésnek.

Nem áll tehát Büchnernek sem az az állítása, melyet Tremaux francia tudós fejtegetéséből következtet, hogy a leg-tökéletesebb ember mindig oly tartomány lakója, mely aránylag kis területen legtöbb változatosságot nyújt és jelesen a legifjabb földképletekhez tartozik és a leg-tökéletlenebb ember mindenkor, a legrégebb földképleteken s kevésbé áldott éghajlat alatt lakik; sem az az állítása, hogy határozataink a légsúlymérővel ingadoznak.¹

Sem az éghajlat, sem a társadalom, sem konyhánk gőze az emberi ész fejlődésének és a szabadakarát erkölcsi cselekvésének mindenekben átléphetetlen határvonalat nem szabhatnak, annál inkább nem, mert éghajlat, társadalom stb. is -- örök átalakulásnak, változásnak van alávetve.

Az erkölcsi cselekvésre elősegítő vagy akadályozó befolyással lehetnek a külső fizikai világ és az emberben levő belső szenvedélyek, indulatok és megrögzített ismeretek, de a szabadakarát önállóságát, függetlenségét, mely mint *erkölcsi elhatározás* az örök változhatatlan igazságok nyilatkozata, meg nem dönthetik.

Az erkölcsi cselekvés *erkölcsi tartalmát* különben is, nem a végrehajtott cselekvés *látható*, vagy érezhető munkája adja meg egyedül, hanem *az a láthatatlan belmunkásság*, melyet a szabadakarát végez az ész segítségével az örökigazságok *híváslasztásában*.

¹ Lásd Büchner „Erő és anyag“ cz. munkájában a szabadakaratról 214 stb. lapon.

Dr. Luthárd szerint: „Bár meg vagyunk is kötve természetünkben, de bilincseink között is szabadok vagyunk. Az élet folyamán úgy haladunk, a mint a természet és a végzet vezetnek bennünket s nem tudunk túlmenni azokon a korlátokon, melyekben életünk hajója leköt bennünket, de ezen a hajón szabadon mozoghatunk.

Sokféle behatás és benyomás alatt állunk, de mienk az elhatározás szabadsága. Sokféle összefüggés közé vagyunk beállítva, de mienk a kezdeményezés hatalma s a régivel való összefüggésben újat kezdhetünk. Cselekvéseink külső, vagy belső okokból erednek, de minden eselekvésünkénél előttünk áll az a tudat, hogy mi másképp is eselekedhetünk — szabadakaratunknál fogva — mint a hogy eselekszünk. Az a tehetség, hogy más eselekvésre is képesek vagyunk, a kezdeményezés eme hatalma az az erő, hogy magunkat magunkból határozzuk el: ez a szabadság“.¹

Az erkölcsi eselekvés harmadik feltétele: *a jószándék*, hogy tudniillik a eselekvő személy által a jónak indokából szándékoltassék, — legyen ezélba véve — mert a jó kimenetel, mikor valaki ártani szándékozik és hasznot hajt, nem dicsérhető; az anyagilag dicséretre méltó eselekedet is a rossz szándék folytán bűnné lesz. Innen az arab közmondás: *a jóselekedet lelke a jószándék*.

Mindazonáltal ne gondold, hogy maga a ezél egyedül az önmagában meg nem engedett, tilos eselekedetet jóvá teheti. A rossz eselekedetekben pedig bármilyen legyen a szándék, a eselekvés az eredmény szerint szokott megbeesültetni.²

Hatalom, hiúság, dicsvágy, jutalomremény, ezek mind indító okok lehetnek erkölcsi eselekvésre, de minthogy a eselekvő alanyt, nem a jónak indoka, hanem az önzés, a személyes *érdek* vezette: az erkölcsi élet ítélőszéke előtt, bárha eselekedete erkölcsi látszattal bír-is, elveszti erkölcsi tartalmát, becsét. Sőt Kant szerint az emberi hajlamokból fakadó eselekedetek sem bírnak erkölcsi értékkel, a kiket például a könyörületesség és szájalom érzetei vezettek és nem a szabadakarat.

Hanem ez utóbbit nem irom alá, mert azok a hajlamok,

¹ Lásd Dr. Luthárd: „Előadások a kereszténység erkölestánáról“ 44 l.

² Lásd Szentábrahám: „Keresztény hittudomány összege“, 175 lapon.

melyeknek összege alkotja az ember ama karakterét, a melynél fogva *humanusnak* nevezhető, épp oly tulajdonai az ember belvilágának, akár szerzett, akár öröklés úton lettek is azzá, mint a szabadakarat és józan ész; sőt ha az erkölcsi élet nem egyéb, mint az *akarat autonomiája*, akkor éppen ez autonomiánál fogva, mikor az ember szabadakarata szellemi ülését tartja, nem csak a józanészt és jószándékot, hanem *humanus* hajlamait is felhívja tanácsülő székükbe, hogy azok kihallgatásával az erkölcsi jót, mint örökigazságokat szabadakaratóval érvényre emelhesse.

„A Kant által alkotott *intelligibilis* világ, melynek fogalmában leljük magyarázatát az autonomiának és szabadságnak, valamint az egész erkölcsi életnek“,¹ a szellemélet magasztos rajza ugyan, de ez az elmélet kizárná a kevesebb intelligenciával bíró egyéneket az erkölcsi élet szellemvilágából.

Nem minden ember bír oly képzett agyvelővel, mint Kant birt, de azért a kevésbé képzett szellemek sincsenek kizárva az erkölcsi cselekvésből.

Józanészszel — a hülyéket és lelki betegeket kivéve — minden ember megvan áldva s így a szabadakarat elhatározásától, vagyis az erkölcsi jó cselekvésétől senki sincs megfosztva.

Sőt én a kisebb képzettséggel bíró emberek erkölcsi cselekedeteit, még nagyobb erkölcsi becsesél biróknak tartom, mint a képzetebbekét.

Nagy szellemi erővel könnyebb az erkölcsi cselekvés akadályait elhárítani, mint kisebbel, s ha már a kisebb erő a szabadakarat határozatának ugyanazon erkölcsi cselekedeteket mutatja fel, mint a nagyobb: természetes következtetés, hogy erősebb küzdelem árán juthatott a diadalhoz s e küzdelem fokozata szerint emelkedik az erkölcsi cselekvés értéke is.

A szabadakarat elhatározását az örökigazságok kiválasztásában, vagy a mi egyre megy, az erkölcsi cselekvésben nagyban megkönnyíti a negyedik feltétel: *a lelkiismeret*.

Szentábrahámi erkölestánában *jó lelkiismeretről* szól, de én *rossz lelkiismeretet* nem ismerek. Az nem is létezik. Ha van isteni rész az emberben, az nem lehet egyéb, mint a lelkiismeret. A lelkiismeret mindenkinek tulajdona. S ha a szabadakaratnak

¹ Lásd Dr. Bartók György: „Az erkölcsi élet legfőbb kérdései“, 295 l.

a józanész a világitó lámpája az örök igazságoknak meglátására, úgy az észnek erkölcsi fényét a lelkiismeret adja meg.

Én meg vagyok győződve, hogy a mit a keresztényvilág szentléleknek nevez, az a lelkiismeret. „Avagy nem tudjátok-é, hogy ti a szentléleknek templomai vagytok?” kérdi a szentkönyv.

Ez mondja meg: mi szabad és mi nem szabad? Mit tegyünk és mit ne tegyünk? S a végrehajtott tettek felett is ez mondja ki helybenhagyó, vagy kárhozható ítéletét. A lelkiismeret jobban megtudja itélni, mint a világ, hogy cselekedtünk erkölcsi-e vagy sem?

De hogy a szakadakarát mindezek mellett is, sem a józanésznek, sem a lelkiismeretnek nincs alája vetve, hanem szabad elhatározással rendelkezik, legszembevetőbb bizonyosága némely ember erkölestelen cselekedete, mely szerint nem a józanész és nem a lelkiismeret által ajánlott örökigazságot, vagyis az erkölcsi jót, hanem annak éppen ellenkezőjét, a bűnt cselekedte.

Kérdésül teszik: „Miként lehetséges ugyanazon egy tettet úgy tekinteni, mint a mely egyfelől az ember empirikus (tapasztalati) karakterének a kifolyása s tehát a természeti causalitás — okszerűség — törvénye alá vetett jelenség és még is másfelől, mint causalitás törvényén kívül álló autonom akaratnak a nyilvánulása.

E kérdésre Kant szerint az lenne a felelet: igaz ugyan, hogy minden tett szoros okozati kapcsolatban áll a megelőző tettekkel; igaz az is, hogy a tettek láncolatában nincs szabadság sehol, annyira nincs, hogy ha valaki karakterét és a körülményeket, melyek közt van, teljesen ismernők, éppen úgy megmondhatnók előre minden egyes tettét, mint például a holdfogyatkozást. Azonban az összes tettek láncolatának, vagy más szókkal, az ember empirikus karakterének végső okát nem kereshetjük egyebütt, mint az intelligibilis karakterben, az az a *szabad-* (autonom) akaratnak minőségében. Az ember empirikus karaktere az intelligibilis karakternek a kifolyása; tetteink olyanok, a minők mi vagyunk, a minő jellemünk. De e jellem lehetett volna más, mert ez az intelligibilis világból veszi eredetét, hol szabadság uralkodik. Ezt fejezi ki a lelkiismeret, midőn e szemrehányásokat teszi: tetted olyan, mint a milyen vagy magad; de te nem vagy olyan, mint a milyennek lenned kellene. A

lelkiismeret e szemrehányásában éppen a szellemi (intelligibilis) világ tesz bizonyosságot magáról. És e szemrehányást, még a legelvetemültebb ember is kénytelen hallani; a mi csak akkor lehetséges, ha ő tetteiben magát szabadnak ismeri.¹

Ha tehát a legelvetemültebb ember is hallja a lelkiismeret szózatát, akkor az intelligibilis világból, még az sincs teljesen kizárva, hogy lenne hát a kevésbé művelt, de humanus hajlamainál fogva *becsületes* ember?

A műveletlenség — nem elvetemültség, s mert a lelkiismeret veleszületett tulajdonsága, ez mint isteni tanácsadó — mindenkit egyenjogúvá tesz az erkölcsi cselekvés gyakorolhatására. S ha valaki még sem gyakorolja, szabadságában áll ugyan, de övé a felelősség is.

Kant az ember szabadakarátának transcendentális, vagyis érzékfeletti szabadságát nem tagadja, sőt a jó és rossz között, hogy szabadon választhat: beismeri. Nem is lehet másképp, mert abban mind a philosophusok, mind a theologusok egyetértnek, hogy szabadakarát nélkül sem erkölcsi jó, sem bűn nem létezhetik.

Az az eltérés, hogy a szabadakarát meghatározásában különböző véleményen vannak a tudósok, a fennebbi principiumot nem dönti meg, sőt éppen az bizonyít a szabadakarát mellett.

Az a körülmény pedig, hogy a szabadakarát az Isten ajándéka, az akarát szabadságát nem korlátozza; mert ha a szabadakarát az erkölcsi cselekedetek feltételeinek mindenekben megfelel s a józanészt, a jószándékot és a lelkiismeretet elhatározásaiból nem zárja ki: isteni szabad voltáról éppen akkor tesz legfelségesebb tanúbizonyosságot, mert akarata egy lesz az Isten akarátával és cselekedete az Isten akarátával megegyező *erkölcsi cselekedet*: a physikai és erkölcsi törvények betöltése.

Az ember által elérhető e szellemélet erkölcsi magaslatára utmutatónk a Jézus és az ő szent tudománya, mint az isteni örökigazságok foglalátja, vagyis: *az erkölcsi eszmény*.

A ki Jézus közelében e magaslaton érzi magát, nyugodtan mondhatja: *Én és az Atyám egyek vagyunk!*

¹ Dr. Bartók György: „Az erkölcsi élet legfőbb kérdései”. 296—297. l.

Tiboldi István mint a magyar epigrammák nagymestere.

Tiboldi, szentgeriezei mester, kinek emléke ma sem halt ki a szép székelyföldön, valódi, hamisítatlan népies humorral írt s magyaros ritmusban zengő verseiről volt a múlt században széles körben ismeretes. Életéről tanítványa, Jakab Elek közölt szép megemlékezést a Néptanítók Lapjában. Érdemeit Ürmösi Kálmán, Szentgerieze jeles lelkésze, méltatta a Ker. Magvető XVI. kötetében.

Mint kiváló népies költőt, leginkább szép népdalúért becsülték s ma is sok helyen emlegetik István mest' uramat; ámde annál kevesebben tudnak az ő klasszikus verselésben való nagy jártasságáról, mely nem könnyű és nem mindennapi művészkedéshez Kolozsvárt a magyarutezai Parnassuson jutott. Enyelgőn játszi kedve künn a tanítói pályán is igen szívesen hajlott a szatira tréfás túlzásaira. Öreg koráig ostorozta s irtogatta kis körében a társadalmi hibákat nemesak népies verseiben, hanem sikerült epigrammaival is. Annyira félték végre humorától, hogy holta után mind elpusztították aládájában talált féltett íratokat, mert a székely szereti a gúnyolódást, de maga nem szívesen szenved el azt.

Epigrammjai tárgyát Tiboldi a legtöbbször maga találta föl; de másoktól is szívesen kölcsönözött, mint ezt maga is elismeri. Ovenustól pl. tíznél több esinos párverset veit át, azokat hol bővitve, hol egybevonva rövidebbre.

Azt mondanunk sem kell, hogy népköltőnk a Vörösmarty bámulatosan kifejtett költői tehetségével távolról sem mérközik az epigramma sok mindent kifejező tömörségében. Még Vörösmarty követőjének, Krizának, takaros párverseit sem tudta utolérni. De gyakorlott verselésén kívül népies nyelve, tősgyökeres magyar felfogása s élénk humora — kivált a tárgyak sokféle-